

LA FEBRE DEL DESERT

Joan Ferrerós

Quan un servidor de vostès, ara fa divuit anys, va travessar l'estret de Gibraltar per primera vegada i amb intencions viatgeres, en aquest país això no ho feia gairebé ningú. Deixem de banda naturalment els que anaven a fer la mili a Ceuta, Melilla, Sidi Ifni o Aaiun perquè no es movien de la caserna i, a més, ateses les circumstàncies, en tornaven amb una visió del Magrib i del desert monstruosa, agra-falsa. Gairebé quedava reduït als primers i *legendaris fumadors d'herba mediàtica* d'aquests rodals. Anaven al Marroc en tren, en autostop o amb l'utilitari cedit pel papà; agafaven posat premonitori i gastaven conversa iniciàtica; havien plegat feia poc d'anar a missa i, com que el món polític encara era absolutament opac,

l'herba va ser en mans d'aquella bona gent, propiciatòria, substitutiva i mística. L'anada consistia en una seqüència indefinida que allargassava per vuit o deu dies la comunió dels capvespres al pis de Barcelona, amenitzats de Pink Floyd, de porro sacralitzat per la policia, de sentors de sàndal en barreta i, si s'esqueia, d'erotisme descordat sobre coixins i goma-espumes, tot plegat diluït en la llum de la inevitable espelma de coloraines. La baixada es duia a terme durant les vacances de l'estudiant que a vegades no acabava la carrera, embadalit per l'olor acre de la marihuana i, algun, per la humitat de l'engonal de la companya, aquelles noies de faldilles llargues, cabellera hirsuta, provistes d'un gran cabàs, d'un collaret amb pedra de Gulimine i de pare botiguer o empleat de la Caixa, les quals

oficialment havien anat a la Setmana Santa Sevillana amb unes amigues de la uni.

Aquest personal bonhomí, que practicava provisionalment un socialisme utòpic de butxaques —sobretot de les més dotades—, no passava de Chechaoüen —Xauen— o de Ketama, dues viles blanques del Rif, antics cataus d'Abdel-Krim i no tan antigues colònies espanyoles, grans productors d'adormidores, planta oficialment prohibida al Marroc. Acolllits a les pensions *Andalucía, Valencia*, etc., comprada en àrea de misteri la pastilla de dos-cents grams poc o molt rebaixada a base d'usurda, fumaven i bevien te a la meravellosa plaça de Xauen; la tornada, amb la marca de procedència —la gillaba, la pipa de kif i, els més granats, el quili— i amb el St. Grial a les calcetes o als calçotets: la segona pastilla embolicada amb cel·lofana o paper de plata. Aquesta classe de viatge primer i modest al Magrib proliferà tant que esdevingué un lloc comú lingüístic l'expressió «baixar al moro». Algú però es cansà aviat del cerimonialisme relacionat amb aquest psicotròpic de conreu; als qui aquesta itaca ens semblà poc, tiràrem més avall, cap a horitzons més enllà de l'ex-colònia espanyola, i fou quan arribàrem fins a Tan Tan, *darrer poble al sud de la monarquia alauita* —Algèria i el Sahara central es presentaven encara com a espais remotíssims—.

Però ho trobàrem curt, i, havent llegit de petit *Arena y viento*, decidírem fer la pista, ja en desert costaner, fins a la frontera del llavors Sàhara espanyol amb els mitjans locals sincopats i pintorescos, i d'allí a Aaiun per gentilesa dels transports de l'exèrcit, on Xavi Falgarona feia la mili. Recorregut ple de fauna: era el primer en paratge saharià. Explico tot això per poder dir que, tornant al principi, no hi trobàrem més que algun turista francès o anglès, pocs, tan, que quan creuàvem amb alguna matrícula europea, ens paràvem automàticament ambdós vehicles per comentar la jugada —com encara passa més avall en les pistes transaharianes—.

Si bé no era un objectiu viatger per als espanyols, Magrib i Sahara, en general tot el continent, sí que ho era per als europeus ja, i algunes organitzacions, sobretot angleses, començaven a oferir trajectes programats a la joventut post-hippy. Per fragments, segons la disponibilitat de temps i de calés, hom podia travessar tot Àfrica des de Ceuta a Ciutat del Cap; aquests serveis, que foren utilitzats pel gran viatger figuerenc Carles Carbó ja fa anys, segueixen funcionant impertorbables i multiplicats a causa de la demanda més recent. Després, ara ja fa deu o dotze anys, algunes agències de viatge, particularment barcelonines, quan la taca d'oli del creixent interès travessà la frontera del Portús, també programaren excursions populars al Marroc, a Algèria, Tunísia Egipte, la travessa del

Sàhara fins a Abidjan (Costa de Marfil), la ruta de Dakar... I, com és natural que fos, els guies que havien d'acompanyar la nova tropa van ser reclutats entre els quatre gats que ja portàvem un currículum en aquest món tan proper —a l'altra banda de la Mediterrània— i tan llunyà —prou heterogeni respecte a la imparable tendència homologadora de rel occidental. En Pere Andreu —en Pere Brut—, empordanès establert a Barcelona, esdevingué el més carismàtic d'aquesta nova classe de temporers. I en això estem, de manera que si per vacances no saben on anar... ja m'avisaran.

I què ho ha fet que el personal —una minoria notable— es decideixi anar, d'uns quanta anys ençà, a un lloc o altre d'Àfrica, especialment al Magrib i al desert? Mirarem de donar alguna explicació. Els europeus, ja ho he dit, en foren els pioners; disposaven del que en podríem anomenar *facilitats primeres pel fet de ser o acabar de ser metropolitans d'aquells països: facilitats de llengua, un cert coneixement —familiaritat— de la geografia humana, disponibilitat de comunicacions eficaces, etc.* També, els centreeuropeus, foren els primers en practicar el turisme de masses cap a la Mediterrània; *llavors, de tres-cents milions que en baixen cada anualitat, és comprensible que un cert percentatge s'escampés per la costa sud.* N'han fixat la tradició recent aviat disposaren d'agències puntualíssimes que feren uns viatges molt professionalitzats; contenen que l'europeu mitjà disposà ja d'una certa pela des dels anys cinquanta, i, a més, *professors, tècnics, estudiants, compten o s'atorguen anys sabàtics.* Després hi ha els que es cansaren de recórrer Europa en *tour operators* i buscaren uns solars menys freqüentats pel turisme *for fait* —el turisme de granja. En el mateix sentit podríem apuntar el que aquí se'n diu massa farts, o sigui la segona generació al pla Marshall, que ja havia nascut en una caseta amb green, automòbil, bateria d'electrodomèstics, ajudes d'estudis, i que des del mateix si matern ja s'havien atipat de voltar per Venècia, Versalles o Escòcia; aquesta gent, un cop col·locats i amb un sou folgat, una mica enfitats de gòtic, mantega i Rubens, es disposà a unes sortides amanides amb una gota de vinagre: els viatges africans que se'n començaren a dir d'«aventura».

Els hispànics hem seguit a una distància de quinze anys la tendència de l'Europa feliç i comunitària, i, per no sortir-nos de les nostres tradicions, amb un esclop i una espardenyia. Recordem que el peninsular —fet un punt d'excepció amb els catalans— mai no ha sortit gaire de casa, la qual cosa ha contribuït prou a consolidar la característica espanyola. Pocs diners primer; després, amb el turisme, inversió de temps, gairebé sempre estival, a fer-ne; la dic-

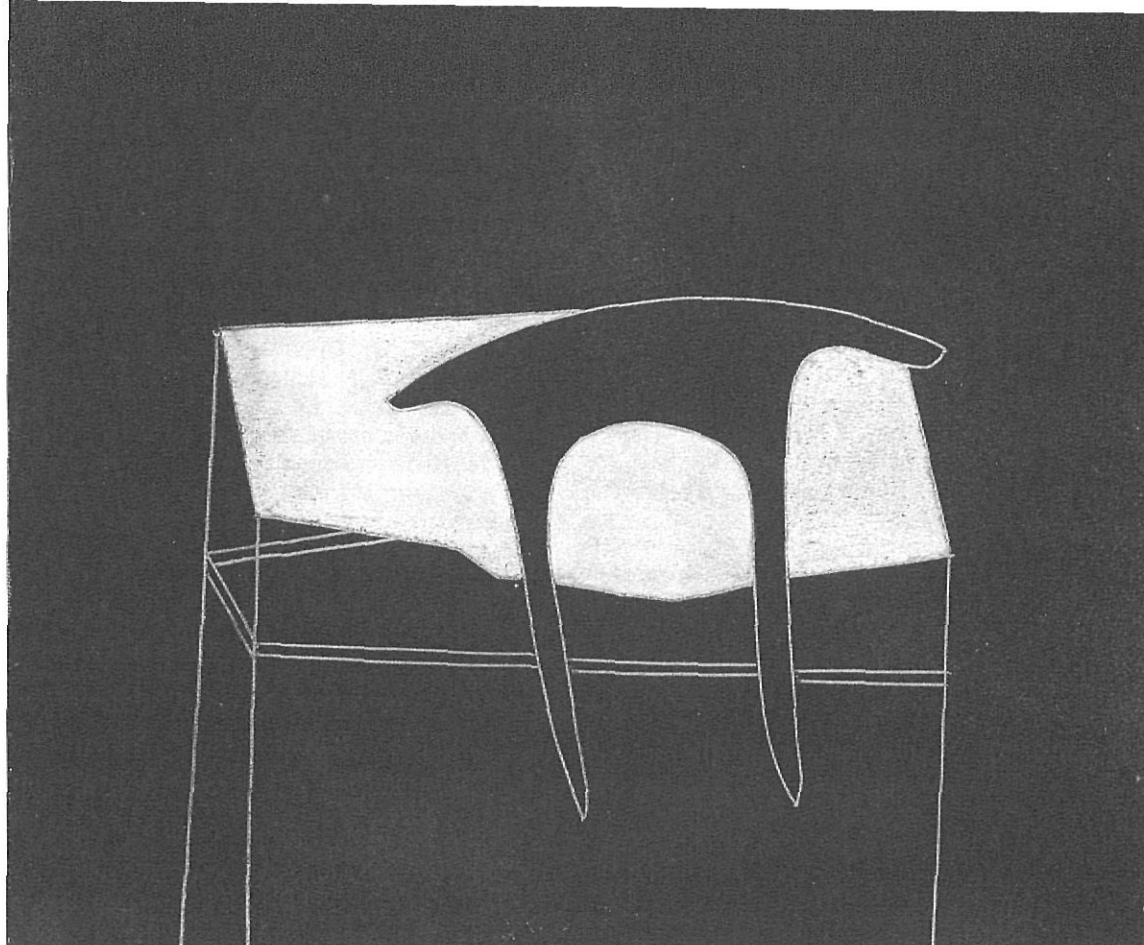
tadura no afavorí cap mena d'apertura ni que fos quilomètrica —ja costava treure's el passaport mateix—; la falta d'hàbit històric: com en altres coses, el nostre darrer viatger, el barceloní Ali Bey —Domènec Badia—, es produí just quan a Europa iniciava amb la sal de la il·lustració i la febre del romanticisme la generació que ompliria una època de viatgers-literats de gran llegenda i fama —els segles XIX i part del XX.

Aquí, doncs, mimèticament als nòrdics, nasqueren les primeres ofertes a l'abast a finals dels setanta, primer a Barcelona —Rosa dels Vents, Noves Fronteres, l'Arc, Langarika— i també a Madrid —Años Luz, Mundo en Ruta. No tan professionals com les estrangeres, però no per això pitjors: diferents; el que es perdia en eficàcia però amb rigidesa, es guanyava en pintoresquisme i improvisació, que en això en som experts; al capdavall no és pas mal assumpte si es tracta de recórrer països africans on el desgavell és metòdic i la sorpresa sistemàtica.

Situats els aspirants compresos entre Gibraltar i el cap Nord en disposició d'anar a l'Àfrica, han anat presentant-se d'altres elements que n'han excitat la tendència i afinat la curiositat, i que, conseqüentment, han fet créixer les empreses del ram. La moda puixant de l'exotisme, de la mateixa manera que ens ha fet obrir els restaurants xinesos —ja clàssics— els birmans, malaisians, turcs, ens ha empès a itineraris fins a la data inopinats. La nirvanització del sud, sigui per la via social —Benedetti-Serrat, concerts rock-càritas—, o bé per la sensual: des de la sèrie *Emmanuelle*, a Bangkok i rodalia, el putam local ha passat de treballar a jornal a fer-ho a preu fet. Les modernes tècniques cinematogràfiques han captat un viatger de més butxaca: el que no assolí —potser eren altres temps— *La reina d'Àfrica*, *Salambó*, ho ha pogut *Memòries d'Àfrica*: els kenians en deuen estar agraïts. La cadena a vegades no ha acabat aquí i la circumferència ha esta closa: s'ha refós *Lawrence d'Àrabia* a base d'encabir-hi tot el material filmic que en l'època d'estrena es considerà excessiu, embafador, esdevingut apassionant en l'actualitat: la gent s'extasia amb els fotogrames de la sorra marroquina; torna a veure l'*Otello* d'Orson Welles, rodada a les muralles d'Essauira, els que hi han estat identifiquen Ait ben Haudú i Marràqueix a *Darrera la porta verda* que protagonitza Mastroiani, o a *Con la muerte en los talones* ídem per Cary Grant. Etc. La novetat de l'apoteosi islàmica, impossible de matisar en la brevetat d'aquest paper, però que comprèn el paroxisme jomeinià, la teatralitat de Gaddafi i el moderat orgull anticolonialista algerià. Després ha sorgit el tipus que ha corregut molt i no ha estat enlloc; el colleccionista de trajectes que, després del Machu Pichu, les cascades del Niàgara i el ferrocarril transiberià, gairebé que li toca Taman-

rasset. No podríem de cap manera oblidar el *París-Dakar*, la gran victòria dels mitjans publicitaris que han sabut fer passar el bou de la lluita multimilionària per la bèstia grossa de l'aventura, comptant, això sí, amb els bellíssims paratges saharians que el raïd travessa frenèticament i sorollosa. Segurament els solars del món on es fa més imprescindible el silenci i el temps mort. La cursa, a més de fer vendre molts vehicles tot terreny per anar sobre asfalt, ha atret un percentatge apreciable d'«aventurers» que van a conquerir el desert o la sabana. Hem de dir-ho una vegada més: des que el periodista Stanley cercà i trobà el savi perdut Liwingstone, l'única aventura —contratemps— possible a l'Àfrica és de natura més aviat prosaica —ridícula—: avaria mecànica, perdre's per desconeixement del país, etc. He trobat alemanys que al més d'agost van —i tornen— de Tamanrasset en bicicleta, i sé d'un barceloní que travessà el Teneré en Ves-pino; el sentit vuitcentista d'aventura ha, doncs, caducat definitivament; la possibilitat d'aventura avui dia —si es vol anomenar així— té poc a veure amb l'èpica motorística i amb l'audàcia herbica: tot, poc o molt, ha estat trepitjat, transitat, circulat des que un francès amb un Renault de tres eixos amb tracció total arribà al riu Níger i en balisà —assenyalà— el recorregut l'any 1912.

És justificada doncs la febre, sigui de l'origen que sigui —ja n'hem parlat, que empeny un públic cap al Magrib o al desert? Sí, i comptem amb un fet que la justifica a posteriori contundentment: gairebé tothom que hi va se n'emporta un enfervorit desig de tornar-hi, en guarda un record particularíssim en relació amb d'altres sortides, i generalment acaba tornant-hi. Aquests paisatges, de moment han estat poc mitificats pel turisme massiu i encara permeten al visitant una mena de primera mà, tant pel que fa a les persones —arreu: Magrib i Sàhara—, com al terreny: el desert particularment perquè el paisatge del nord s'aproxima al mediterrani ja conegut. No és que no hi hagi monumentalisme —no caldria esmentar el Marroc o Egipte—, al qual l'uropeu està més acostumat i, per això mateix, trobaria la sortida més homologable i gregària; el que passa és que allò que toca, que interessa vivament i sedueix radica en l'intens aiguabarreig humà i, en contrast, en la desolació de l'aridesa. Quant a les persones, el viatger, d'una banda les sent prou properes perquè els paràmetre cristians i islàmics amb què s'han criat uns i altres així ho permet; la bàscula de la vida —i de la mort— és compartida en el sentit, és clar, socio-cultural, creences personals a part. Perquè m'entenguin: tractar un africà corrent de tres mil quilòmetres més avall —el negre—, de sociologia animista, posem, que ignora la idea de la transcendència, esdevé un assumpte epidèrmic i, al cap d'una hora, bastant pesat, per deixar-

ho córrer; tot al contrari de tracte amb un àrab, bereber, tuareg, mozabita, etc. D'altra banda, els països islàmics viuen a base d'una quotidianitat notòriament distinta de la nostra. Vegem de fer-ne cinc cèntims: El sentit del temps —del pas del temps— n'és un; el magrebí en general, bon comerciant a la menuda, pot passar de la més vertiginosa eficàcia puntual a l'hora de vendre un objecte a un servei a la passivitat més parsimoniosa i inviolable. No hi ha un tempo establert i comú; els rellotges i els horaris, quan n'hi ha, més avit són decoratius, vestigis de l'herència colonial francesa: tothom un moment o altre del dia o de la setmana ha de córrer i molt; la resta del temps és fondre's en el magma humà que configura una vida col·lectiva sense nord temporal. Un dia, en un lloc del desert: —No tindrien pas res per menjar? —I tant, pollastre! —Molt bé, en menjarem; com l'han fet? —Oh, com vulguin... —¿...? —Sí, home, guaiti'l, s'ho vagin rumiant mentre el matem i el plumem! I m'assenyala un pollastrot que corria per allà fora.

També el gust pel microcosmos, l'extraordinària fixació i estima pel més immediat entorn que els és propi, o, millor, que se senten com a propi: la casa, el minúscul comerç, l'hort clos amb paret de tàpia, aquests petitíssims reduïts on passen tota la vida, impertèrrits als grans afers generals. Alguns han viatjat i molt, coneixen món, gent... però tant se val: tornats a ca seva, es dilueixen en les petites transaccions, als reduïts límits que voluntàriament s'han marcat.

El forani, a vegades, té ocasió d'admirar-se davant d'alguna manifestació de saviesa sòlida en profunditat, tot i que limitada en superfície —potser l'única possible— que hi ha en les paraules de pedra picada proferides per alguna

barba blanca que agafa, a mesura que passen les estones, un aire bíblic, antic i voluminós en contrast amb la garba d'inseguretats, d'incerteses i de temors que investeixen l'home modern európeu.

El nord de qualsevol país dels esmentats, cada vegada s'assembla més als veïns de l'altra riba mediterrània, però més avall és possible encara de descobrir-hi formes de vida tan corrents com centenàries: la família i, lligat amb la institució, la «condició femenina» representen un dels misteris que més exciten la curiositat del neòfit. Com són les dones, aquests sers inabordablement, totalment absents de la vida pública, que passen pel carrer com una exhalació? Tapades fins als ulls, i al Mozab encara més: només deixen al descobert un ull, el que trien per mirar a l'exterior el dia que es casen, on i com projecten les exterioritzacions pressuposables en qualsevol ser humà? Com viuen, com ocupen el temps, què hi fan tantes hores als *hammam* —banys públics—? I la relació familiar?, han de compartir el matalàs marital amb una altra, dues o tres més —l'Alcorà permet quatre mullers—, les que s'han casat amb el seu marit? S'hi amaga un pou d'erotisme darrera aquells ulls grans, negres, bells i hipnòtics? Tots aquells vels dissimulen les realitats que la imaginació augura contundents i que prometen els escassos centímetres quadrats de pell morena i encerada, empallidida per l'ombra?. La privacitat femenina ocasiona un paisatge monogràficament masculí a l'exterior: els carrers, les places, els mercats, les terrasses dels cafès són curulls d'homes. D'homes que parlen drets, asseguts a terra, estirats a la sorra o davant d'un vas de te; l'anima-díssim col·loqui a dos o més homes resulta la

imatge humana més corrent a vila o a sota l'ombra protectora de la caixa d'un camió al desert: el magrebí i el saharauí broden la quotidianitat parlant i escoltant els amics, o els amics dels seus amics, esdevinguts per aquest simple fet, automàticament tals. Precisament un dels motius més sorprenents per al forani, és l'humà, també a partir de l'enlluernament de colors i formes que exhibeixen indolentment com a vestimenta; el vestit més estrambòtic passaria absolutament desapercebut entre el mosaic bigarrat de teixits i formes, de camises i gillabes, d'americanes túniques, de barrets, casquets i turbans, de pantalons texans cenyits o cotó: és la inefable barreja de peces europees de recent aparició amb les passades de moda i amb les atemporals característiques locals.

Participar en un te casolà —qualsevol que no sigui al cafè— representa l'ocasió d'embadalir-se en una cerimònia a la qual hom hi condiciona un sistema de significats que consuetudinàriament han regulat el signe i la intensitat de les relacions humanes d'aquella geografia. Encara ara prendre el te, que elabora amb exemplar parsimònia l'amfitrió, entorn d'un fogonet, una tetera, una safata amb gots minúsculs i ventruts, el pot de sucre i l'altre de la infusió, assegut tothom a terra, sobre una catifa al voltant d'una tauleta baixa, o senzillament sobre la sorra del desert, és participar en el punt més àlgid de la celebració de l'amistat en el moment crucial de tancar un tracte, on és l'excusa per encetar una vetllada prometedora d'amena conversa.

Per cloure d'alguna manera el catàleg d'estímul que agraden, qui es decideix a passejar-se per aquests països podríem dir que qui té un cert coneixement de com era la vida cinquanta o més anys enrera, el viatge representa un retrobament —un trobament ja en aquestes altures del segle— amb la vida antiga, amb el que fou el propi passat abans de la gran innovació tecnològica: m'agrada, per exemplificar, de comparar la medina de Fes amb la Barcelona del segle XIV, de quan els gremis, els oficis agrupats en determinats carrers —dels quals prengueren el nom que ens ha arribat fins avui—, els artesans, l'organització del treball, les relacions comercials...

Resulta més fàcil ironitzar, com feia al principi del present paper, sobre les diverses maneres amb què el visitant arriba a l'Àfrica; és molt més difícil, però, descriure la íntima satisfacció, explicar el catàleg de petites i grans sorpreses que he intuït, al llarg dels darrers deu anys, rera els ulls esbatanats dels excursionistes que hi he acompanyat. I encara és més complicat fer entenedora la seducció, assegurada i alambicada, que les àrides desolacions exerceixen en els viatgers, malgrat les grans i petites incomoditats que comporta accedir-hi. De manera que «voici les details» més aviat inexactes i escadussers.

Europa cabria de sobres dins l'espai del Sàhara; imaginint-se-la doncs desertitzada, ço és, sense cap classe de vegetació, els rius i llacs secs, despoblada, amb les moltes carreteres que l'atravessen substituïdes per pocs camins imprecisos; hi ha més carretera asfaltada a l'Empordà que en tot el Sàhara.

Una atmosfera neta i seca, un clima extrem de fred i calor —nit-dia, estiu-hivern—, i un sol gloriós i magnífic, poderós i altiu. Els vents mil·lenaris han escombrat, garbellat i apilonat la terra formant dunes que es toquen i arriben a cobrir superfícies més grans que la península Ibèrica, això sí, perfectament delimitades de la «terra ferma»; naturalment les planúries sense terra ensenyen tot el pedregam que sembla que li han sembrat; les muntanyes, descarnades, mostren les arestes vives, impassibles i remotes. El color hi és variat com la mateixa mineralogia: blancs, grocs, vermells, taronges, grisos i negres. L'ombra que fa el sol al matí i al captard subratlla i dona mobilitat als bonys orogràfics de dunes i carenes: és la millor hora del desert. El vent hi aixeca el polsim que poc a poc barra un camí o afina l'aresta corbada de les dunes; quan bufa fort, arriba a formar un núvol polsós i opac com una boira densa i, per molt que us tapeu o us tanqueu, descobriu després que la «farina» ha arribat fins als plecs més íntims i escondits del cos, però, no provoca mai gràcies a la sequedat ambiental, cap de les conegudes sensacions de brutícia o engavanyament; resulta un espectacle contemplar la formació, elevació i trasllació d'una columna tupida de sorra formada en un remolí d'aire: part d'aquesta pols, al cap d'uns dies acompanya les pluges europees, fenomen perfectament conegut. Quan ha passat la ventada, si ha estat forta, durant un dia sencer i en una calma i silenci absoluts, l'aire té color groc, gris, vermell... segons el color de la sorra del lloc i que roman en suspensió, figurant una mena d'entorn lunar com a mínim. De tant en tant —les distàncies són sempre de centenars de quilòmetres— l'esquitx d'un oasi, punt d'aigua i vegetació exhuberantíssima —calor i humitat—, i de persones sedentàries, o sigui, de vida. Els oasis més grans s'han convertit a la llarga en pobles provistos d'un immens palmerar; grans i petits, però, resulten minúsculs respecte a les immensitats que els envolten. Després de travessar les arideses interoasis, aquests exageradíssims contrastos de vida ufanosa fan viure amb dimensions hedonístiques tot allò —menjar, beure, banyar-se, etc.— que sempre havia semblat anodí, rutinari.

Colors, formes, reverberació solar, vent i sorra formen un joc malabar al magí del viatger de gran poder hipnòtic, seductor. Què més els podria dir? Doncs el millor que podrien fer és venir i comprovar-ho.